

Wat Hitler leerde van de Bierkellerputsch

In 1923 deed Adolf Hitler in München met geweld een greep naar de macht. De coup mislukte en Hitler kwam in de gevangenis. Daar kwam hij tot een belangrijk inzicht. **Ivo van de Wijdeven** gaat na wat er in München gebeurde en welke les Hitler daaruit trok.

Op 8 november 1923 ontstond er rond acht uur 's avonds tumult in de Bürgerbräukeller in München. Gustav Ritter von Kahr, de hoogste baas van de deelstaat Beieren die streefde naar afscheiding van de rest van Duitsland, was bezig aan een redevoering hierover. Er waren drieduizend toehoorders. Hij onderbrak zijn toespraak toen mannen met stalen helmen binnenstormden en een zwaar machinegeweer de zaal in rolden. Het publiek klom joelend op de banken om alles goed te kunnen zien. Een driftig gebarende man met een klein snorretje stapte binnen, geflankeerd door twee gewapende lijfwachten. Hij ging op een stoel staan om de aanwezigen toe te spreken, maar kon zich door de herrie in de zaal niet verstaanbaar maken. Toen de man met zijn Browning-pistool in het plafond schoot, werd het stil. Hij verklaarde dat de zaal door zeshonderd gewapende mannen was omsingeld. De regering van Beieren, voltallig aanwezig, was afgezet en dit was het begin van een nationale revolutie: 'De jodenregering in Berlijn en de novembercriminelen van 1918' moesten het veld ruimen. Adolf Hitler deed een greep naar de macht.

Mannen met stalen helmen stormden binnen en rolden een zwaar machinegeweer de zaal in

Duitsland bankroet

Duitsland verkeerde op dat moment in crisis. Politiek, economisch en maatschappelijk liep het mis. Omdat de jonge Weimarrepubliek de na de Eerste Wereldoorlog opgelegde herstelbetalingen niet meer kon voldoen, had Frankrijk met Belgische hulp aan het begin van het jaar het Ruhrgebied bezet. De Duitse regering organiseerde 'passief verzet' en betaalde het loon van stakende arbeiders, door op grote schaal geld bij te drukken. Zo ontstonden hoge werkloosheid en hyperinflatie, die weer grote sociale onrust veroorzaakten. In opdracht van de democratisch gekozen rege-

ring drukte het leger een communistische revolutie de kop in. En intussen ging Duitsland bankroet. Berlijn gaf daarom in de herfst het passieve verzet tegen de bezetting van het Ruhrgebied op. Beieren, een bolwerk van extreemrechtse nationalisten en reactionairen, was het daar niet mee eens en greep het besluit aan om de noodtoestand uit te roepen, en een rechts driemanschap met uitzonderlijke bevoegdheden aan te stellen onder leiding van *Staatskommissar* Kahr.

Mars op Rome

Hitler was razend, hoewel Kahr er soortgelijke politieke ideeën op nahield als hij. Hitler had zich in de voorafgaande jaren opgewerkt tot partijleider in de Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP). In vurige redes in thuisbasis München spuide hij al het hele jaar felle kritiek op Berlijn, op de politici die in november 1918 het Duitse leger 'een dolk in de rug hadden gestoken' door te capituleren, en op de herstelbetalingen. Hij beloofde zijn volgelingen een 'nationale revolutie'. Hij had hierbij het beeld van de 'zwarthemden' voor ogen, de volgelingen van Benito Mussolini die een jaar eerder naar Rome waren gemarcheerd om daar de macht te grijpen. Dit lukte doordat koning noch leger hun een strobreed in de weg legde, maar de nazi's waren diep onder de indruk van deze in hun ogen effectieve aanpak. Hitler wilde munt slaan uit de onvrede in Duitsland en had vergelijkbare plannen. Maar Kahrs dictatoriale driemanschap dreigde hem de wind uit de zeilen te nemen. Hitler had het idee dat de zaak hem uit handen glipte. De 'bruinhemden' van de Sturmabteilung (SA) van de NSDAP moesten nú in actie komen voor het te laat was. Wat later de Bierkellerputsch zou gaan heten, was een haastig geïmproviseerde vlucht naar voren.

Oorlogsheld Ludendorff

Meteen nadat hij met zijn SA'ers de Bürgerbräukeller was binnengevallen, presenteerde Hitler triomfantelijk zijn plannen. Hij zou zelf een nieuwe nationale regering in Berlijn gaan leiden. Oudopperbevelhebber en oorlogsheld Erich Ludendorff, die in 1920 bij de Kapp-putsch de Weimar-regering omver had proberen

te werpen, stond aan zijn kant en werd, zoals Hitler pochte, 'leider en chef met dictatoriale bevoegdheden van het Duitse nationale leger'. Het driemanschap in München mocht Beieren blijven besturen. Buiten de bierhal bezette de SA het hoofdkwartier van de Reichswehr en het hoofdbureau van politie. Maar de putschisten vergaten de telefooncentrale van de stad en het lukte hen niet om de kazernes en regeringsgebouwen in bezit te krijgen. Tegen Hitlers verwachting in kozen het leger en de politie niet zijn kant. De Beierse autoriteiten kregen zo kans om korte metten te maken met de coup. De mannen van het driemanschap hadden de Bierkeller mogen verlaten op hun woord van eer als officieren, maar zij schakelden direct het leger en de politie in tegen Hitler. Een nationale revolutie was hen te gortig. Tegen de ochtend leek de nog maar net begonnen staatsgreep

1. Hitler in 1923 (Library of Congress).
2. Erewacht voor de in 1923 'gevallen kameraden' in München, ca. 1932-4 (NARA Washington).
3. In 1938 werd de Bierkellerputsch van 15 jaar eerder herdacht met deze ansichtkaart. De tekst verwijst naar een uitspraak van propagandaminister Joseph Goebbels, dat de staatsgreep uiteindelijk wél geslaagd was (Wikimedia Commons).
4. Hitler bij het verlaten van de gevangenis in Landsberg am Lech, 1924 (Metropolitan Museum New York).

mislukte, maar Hitler verklaarde dat hij desnoods met gevaar voor eigen leven door zou zetten. Na overleg met Ludendorff kondigde hij ineens een mars door de stad richting Berlijn aan, naar Mussolini's voorbeeld. Hitler hoopte zo de bevolking achter zich te krijgen, waarna leger en politie gezien de geestdrift van de massa en de aanwezigheid van de populaire Ludendorff niet meer zouden durven ingrijpen.

Arm uit de kom

Het liep anders. Een stoet van ongeveer tweeduizend gewapende aanhangers vertrok onder aanvoering van Hitler maar stuitte bij de Feldhernhalle op een politiecordon. Wie het eerst schoot, is nooit opgehelderd. Na een kort maar hevig vuurgevecht lagen

zestien coupplengers, vier agenten en een toevallige voorbijganger dood op straat. De andere putschisten werden gearresteerd of sloegen op de vlucht. Hitlers staatsgreep was voorbij. Zelf was de aanvoerder ternauwernood ontkomen aan de politiekogels. Met zijn linkerarm uit de kom vluchtte hij naar de villa van een bevriend stel iets ten zuiden van München. Hitler zag de toekomst somber in: hij maakte een 'politiek testament' op en de vrouw des huizes beweerde later dat ze hem ervan had weerhouden om zelfmoord te plegen met zijn Browning, al zijn voor dat laatste geen bewijzen. Toen de politie Hitler twee dagen later had opgespoord – hij ging gekleed in een wit nachtgewaad en had zijn linkerarm in een mitella – was hij neerslachtig. De coupplenger werd vastgezet in de gevangenis van het Beierse stadje Landsberg am Lech, zo'n zestig kilometer ten westen van München. Zijn politieke carrière leek voorbij.

Hitler noemde de gevangenis 'mijn hogeschool op kosten van de staat'. Hij dacht na over zijn 'herintreden' in de politiek en werkte aan zijn boek *Mein Kampf*

Rechtszaak als podium

In München keerde de rust weder. Kahr en de andere heren van het driemanschap waren begin 1924 door Berlijn uit hun ambt ontheven. Beieren werd weer bestuurd door een normale burgerregering. De NSDAP werd in heel Duitsland verboden, maar Hitlers aanhangers bleven hem trouw. Invloedrijke personen in het conservatieve establishment die dachten Hitler voor hun karretje te kunnen spannen, vroegen zich af hoe ze zijn politieke carrière weer nieuw leven in konden blazen.

Het proces tegen de kopstukken van de Bierkellerputsch voor de rechtbank in München bleek in dat opzicht een godsgeschenk. Daarin stonden alle schijnwerpers op Hitler gericht en die speelde de hoofdrol met verve. Hij gebruikte de rechtszaak, die een maand duurde, als podium voor zijn propaganda. Hitler verheerlijkte zijn eigen leidende rol in de coup poging, die volgens hem volkomen gerechtvaardigd was.

De conservatieve rechters in München legden hem geen strobreed in de weg. Hitler kon in de rechtszaal doen en laten wat hij wilde. Na zijn eerste vier uur durende verdedigingsrede hoorde hij een van de rechters zeggen: 'Toch een fantastische kerel, die Hitler!'. De verdachte mocht persoonlijk een reeks getuigen uitgebreid aan de tand voelen en schildte zo *en plein public* een appeltje met Kahr en andere politieke tegenstanders. Een rechtbankverslaggever bestempelde het proces als 'politiek carnaval'.

Op 1 april 1924 werd het vonnis uitgesproken. Ludendorff werd vrijgesproken, wat hij opvatte als een belediging. Hitler en drie andere nazi-kopstukken werden veroordeeld voor hoogverraad maar kregen toch slechts vijf jaar cel en een boete van tweehonderd goudmark. De andere verdachten kwamen weg met nog

lichtere straffen. Het vonnis rammelde aan alle kanten. De vier dode politieagenten werden bijvoorbeeld helemaal niet genoemd, net zo min als plannen om standrechtelijke executies uit te voeren en Joodse eigendommen in beslag te nemen. Rechtbankpresident Georg Neithardt kreeg felle kritiek van de regering in Berlijn. Al snel bleek dat hij ook nog eens een ongunstig proces verbaal van Ludendorfs eerste verhoor had vervangen door een waaruit moest blijken dat de generaal helemaal niet op de hoogte was geweest van de plannen van de putsch. Zelfs de conservatieven in Beieren waren verbaasd en ook wel verontwaardigd over dit onreglementaire proces.

Mein Kampf in Landsberg

Hitler moest terug naar Landsberg om er zijn straf uit te zitten. De gevangenis werd overspoeld met cadeaus, bloemen en steunbetuigingen voor de gevangene. Bezoekers liepen de deur plat. De NSDAP was weliswaar verboden, maar het proces had Hitler nationale faam bezorgd en zijn aanhangers tuigden een heuse Führer-cultus op.

Zijn cel had meer weg van een hotel dan van een gevangenis. Hitler genoot alle mogelijke voorrechten. Hij had een ruime kamer met een weids uitzicht, waar hij de dag doorbracht in een rieten schommelstoel met het lezen van de bergen post en van talloze boeken – van Marx tot Bismarck. Hitler noemde de gevangenis 'mijn hogeschool op kosten van de staat'.

Toch nam hij in Landsberg ook de tijd om na te denken over zijn 'herintreden' in de politiek als hij zijn straf had uitgezeten. Aan een groot bureau werkte Hitler aan zijn boek *Mein Kampf*, waarin hij zijn wereldbeeld en zijn ideeën over de toekomst van Duitsland uiteenzette.

Toen Hitler op 20 december 1924 vervroegd werd vrijgelaten – het conservatieve establishment vond hem bruikbaar buiten de gevangenis –, keek hij terug op de Bierkellerputsch als een belangrijke les: hij had toen geprobeerd een 'nationale revolutie' te bewerkstelligen met wapens, door een gewelddadige coup. Maar dat had niet gewerkt. Hij was er inmiddels van overtuigd geraakt dat de weg naar de macht moest lopen via propaganda en mobilisering van de massa. Toen het verbod op zijn partij begin 1925 weer werd opgeheven, boekte Hitler daarmee al snel zoveel electoraal succes dat hij geen staatsgreep meer nodig had.

Ivo van de Wijdeven is historicus en analist. Hij schreef onder meer *De macht van het verleden* (Unieboek/Spectrum).

VERDER LEZEN

- ▶ Ian Kershaw, *Hitler. De biografie*, Spectrum, 2012
- ▶ Verder lezen over het rechts-revolutionaire verleden van oud-opperbevelhebber Erich Ludendorff, en benieuwd hoe München een broeiest werd van rechts-radicalen? Scan de QR-code om het artikel te lezen dat Ivo van de Wijdeven eerder schreef over de Kapp-putsch, of ga naar <https://geschiedenismagazine.nl/kapp-putsch>

